

дження особливостей їх вияву в залежності від віку, обраної спеціальності, творчих здібностей.

Література

1. Асмолов А.Г. Психология личности: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
2. Маслоу А. Мотивация и личность. – 3-е изд. СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
3. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Исениной Е.И. – М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994. – 480 с.
4. Руссо Ж.Ж. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. / Под ред. Г.Н. Джибалидзе, сост. А.Н. Джуринский. – М.: Педагогика, 1981. – Т.2. – 334 с.
5. Сократ. Платон. Аристотель. Сенека: Биограф. очерки. – Ростов н/Д: Феникс, 1998. – 416 с.

О.Б. Власова
викладач,
В.П. Шкель
асистент

НЕСТАНДАРТНІ УРОКИ ЯК ФОРМА СИНТЕЗУ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН В РАМКАХ ПРОГРАМИ „МИСТЕЦТВО”

У часи кардинальних змін у житті людства на передній план виходить проблема особистості. Школа має вибір: до краю завантажити програму інформацією чи дати арсенал засобів, які дозволяють учню вирішити будь-яку найскладнішу проблему. Ще А.С. Макаренко вважав, що виховати людину – означає виховати у неї перспективні шляхи до її завтрашньої радості [3, с.397]. Школа демократичного суспільства, що сповідує гуманістичні принципи, вже не може розвиватися повноцінно без наскрізних художньо-естетичних вимірів власного буття.

Аналіз програми для чотирирічної початкової школи свідчить про широкі можливості для синтезу навчального матеріалу з мистецьких дисциплін за допомогою нестандартних уроків. Такі уроки дають можливість учителям разом із учнями опанувати значний за обсягом навчальний матеріал, домогтися формування міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків, уникнути дублювання у вивченні низки питань, досягти цілісності знань [5, с.10].

На жаль, механізми образного мислення в існуючій системі освіти значно менше завантажуються, і тому вони розвиваються повільніше, поступово гальмуються. Наслідком такого навчання є згасання притаманних дітям таких особливостей, як творча уява, багата фантазія, яскрава асоціативність сприймання тощо [3, с. 397]. Нове педагогічне мислення вимагає підготовки та проведення уроків, у центрі яких мають бути окремі діти, групи чи клас у повному складі. Саме нестандартні уроки є прикладом особистісно-орієнтованого стилю спілкування, який ґрунтується на довірі, підтримці навчальних зусиль дітей [5, с.20-22].

Один із шляхів реалізації цієї мети – введення інтегрованого курсу „Мистецтво”, який об'єднуватиме на тих чи інших дидактичних і методичних засадах різні види мистецтва. Але чи можливі взагалі проекти подібних програм, враховуючи різницю специфіки художньо-образних мов мистецтва живопису, графіки, скульптури (візуальна природа пластичних, просторових мистецтв), музики (інтонаційно-звукова природа процесуального, часового мистецтва), хореографії, театру та кіно (природа синтетичних, часово-просторових мистецтв)? Яким чином можна здійснювати „формування в свідомості учнів цілісної художньої картини світу?” [4, с.43].

Мистецтво стимулює не тільки пізнавальні здібності, а й здатність до творчого самовираження, що є не менш важливим, ніж загальна художня культура й ерудиція. Таким чином, визначення мети освітньої галузі набуває інноваційного, гуманістичного звучання, а саме: метою визначається розвиток особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреб у художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні. Цілісність художнього світосприймання і світовідчуття учнів можливо забезпечити через синтез різних видів мистецтва – музичного, образотворчого (візуального), хореографічного, театрального, екранних за допомогою різних видів нестандартних уроків.

У зміст домінуючих змістовних ліній – музичного та образотворчого мистецтва інтегруються елементи інших змістовних ліній – синтетичних мистецтв. Програма спрямована на формування в учнів цілісної художньої картини світу, вона побудована на засадах інтеграції і втілює основний зміст предметів „Музика” та „Образотворче мистецтво” [8, с.304]. Спільними для всіх видів мистецтва є естетичне відображення в художніх образах закономірностей людського буття, що зумовлює єдину тематичну структуру програми „Мистецтво”, логіку об'єднання навчального матеріалу в цілісні блоки.

Ефективному опануванню специфіки художньо-образної мови кожного з видів мистецтва і розумінню його цілісності сприяє також інтеграція елементів змісту на основі єдності універсальних художньо-естетичних понять – ритм, контраст, симетрія, форма, композиція, динаміка тощо. Важливого значення при цьому набувають методи й прийоми стимулювання

асоціативно-образного мислення (міжвидові мистецькі паралелі, аналогії, порівняння тощо).

Таким чином, навіть побіжний аналіз дає підстави для висновків щодо провідних тенденцій у галузі художньої освіти, до яких належить: піднесення ролі та статусу мистецтва у навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів, вивчення різних видів і комплексу мистецтв, поширення міждисциплінарних зв'язків не тільки у межах художньо-естетичного та спорідненого гуманітарного циклів, а й з іншими предметами, використання мистецтва, як механізму розвитку художньо-образного мислення, творчого потенціалу особистості [4, с.43-44].

Під час розробки освітніх держстандартів у мистецькій галузі група українських учених (О. Костюк, Л. Левчук, О. Рудницька, Л. Масол та ін.) намагалася врахувати як національні педагогічні традиції, так і досвід різних країн. З огляду на це перспективним напрямом розвитку освітньої галузі „Мистецтво” вважається інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу, використання різних видів та комплексу мистецтв. Наукове проектування і практична реалізація цілісності художньо-естетичної освіти та виховання в загальноосвітніх навчальних закладах передбачають пошуки шляхів синтезу традиційно домінуючих предметів циклу („Музика” та „Образотворче мистецтво”), але не умовне, а змістовне їх об'єднання в єдиний художньо-естетичний цикл. Спільними для всіх предметів стають насамперед пізнавально-виховні аспекти – відображення закономірностей людського буття в художніх образах, універсальності естетичного сприйняття світу та художнього мислення, яке відрізняється лише мовними засобами [4, с.38].

Ефективному опануванню специфіки художньо-образної мови кожного з видів мистецтва, з одного боку, і розумінню його поліфонічної цілісності, з іншого, сприяє інтеграція на основі єдності універсальних художньо-естетичних категорій – „ритм”, „контраст”, „симетрія”, „композиція”, „розвиток” тощо. Духовно-світоглядна спорідненість образів різних видів мистецтв – вербальних, візуальних, звукоінтонаційних, синтетичних – зумовлює необхідність пошуку спільних тем, об'єднання їх у більші чи менші блоки (урок – цикл уроків – чверть – півріччя – навчальний рік).

Важливою умовою підвищення активності викладання мистецтв є врахування існуючої спільності між окремими видами художньої творчості, яка визначається образно-символічною природою походження, прийомами і законами побудови творів. Саме на цій основі проводяться пошуки шляхів інтеграції знань, формування різнобічних художніх інтересів учнів, а відтак досягнення певної „універсальності” їх освіти. Адже можливості мистецтв збагачувати духовні сили особистості, вчити переживати глибоку єдність з усім світом і людством у цілому значно посилюються за умови досягнення багатоманітності та глибинного взаємозв'язку духовних цінностей [8, с.40].

Ізолюваний підхід до розгляду мистецтв як замкнених галузей нерідко призводить до обмеженості художнього мислення, вузькості образно-

асоціативних уявлень, незрозуміння стильових особливостей творів, нездатності естетично оцінити їх. Тому зміст предметного навчання слід розглядати в синтезованому контексті – як спорідненість різних елементів розкриття різноманітності навколишнього світу, відображення реальності „мовою” ліній, барв, звуків, які дитина сприймає за допомогою зору, слуху та інших органів чуття. Спільність елементів художньої мови (ритм, композиція, симетрія, розвиток, жанр тощо) зумовлює акцентування інших аспектів порівняння і взаємодії елементів (мелодія – лінія, звук – колір, поліфонія – орнамент тощо), виділення загальних або споріднених для різних видів мистецтв фактів і явищ, понять і термінів. Тенденції синтезу ніякою мірою не розмивають видову і жанрову специфіку мистецтв, а навпаки, збагачують розуміння кожного з них, оскільки, з одного боку, виявляють взаємовплив окремих видів художньої творчості, а з іншого – стверджують їх суверенне існування та самостійний статус [8, с.41].

Ідеалом сучасного навчання є особистість не з енциклопедично розвиненою пам'яттю, а з гнучким розумом, зі швидкою реакцією на все нове, з повноцінними, розвинутими потребами подальшого пізнання та самостійної дії, з добрими орієнтувальними навичками й творчими здібностями. Праця учня, який роками сидить мовчки за партою, слухає учителя і намагається запам'ятати те, що йому говорять, не може забезпечити повноцінного формування особистості.

Розвиток творчого потенціалу людини трактується сьогодні як основне завдання школи. Для його реалізації учня потрібно розглядати не як суму зовнішніх впливів, а як цілісну, активну, діяльну істоту [6, с.4]. Для учителя має бути важливим насамперед принцип активності дитини. Знання, розумовий, духовний та культурний розвиток повинні спиратися на власні зусилля. Учень оволодіває методом праці, який у майбутньому зможе застосувати для аналогічних завдань. Одним із варіантів синтезу мистецьких дисциплін є застосування нестандартних форм проведення уроків. Наразі можна нарахувати біля 50 нестандартних форм проведення уроків, які використовують учителі в своїй роботі [5, с.7]. Класифікація нестандартних уроків ще не склалася остаточно, але добірка їх уже досить різноманітна.

Форми уроків, які застосовуються в сучасній початковій школі, можна згрупувати наступним чином:

1. Віршовані (римовані) уроки (1-4 клас, раз на місяць); важливо зазначити, що римовані уроки максимально зосереджують увагу школярів, бо матеріал подається стисло – віршами, і не можна пропустити основне, потрібно зуміти чітко його виділити й зробити певні висновки. Такі нестандартні уроки стають справжнім святом для учнів і вчителя.

2. Інтегровані уроки (1-4 клас, тричі на семестр). Такі уроки ставлять за мету об'єднати споріднений матеріал кількох предметів навколо однієї теми, діти розглядають явище, поняття з різних боків. Інтегровані уроки можуть поділятися залежно від: навчальних предметів, що інтегруються,

визначення мети уроку, місця проведення уроку, комплексної форми (класна у поєднанні з позакласною), кількості інтегрованих уроків (подвоєні або потроєні). Змістовні, цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичайний план шкільного життя новизну, певною мірою знімають суворі кордони предметного викладання і допомагають дітям емоційно і системно сприйняти деякі поняття, явища.

3. Уроки – сюжетні замальовки (урок-віночок, урок-вечорниці, урок-драматизація, урок-казка, урок-картинна галерея, урок-ранок, урок-спектакль, урок-фестиваль, урок-усний журнал) (1-4 клас, двічі-тричі на рік); до цих уроків належать ті, що побудовані на конкретному театральному сюжеті, де діти виконують певні ролі. Уроків-вечорниць, казок, ранків, спектаклів тощо діти завжди чекають з нетерпінням, бо такі заняття проводяться зрідка, оскільки вимагають значної підготовки, до якої залучають і батьків, втілюючи тим самим зв'язок „сім'я–школа”. Сам урок по суті – це театральне дійство, яке ніколи не повторюється, а щоразу вимагає від учителя і його вихованців ґрунтовної підготовки й гарного проведення.

4. Уроки-мандрівки (урок-екскурсія, урок-екскурсія, урок-марафон, урок-подорож) (1-4 клас, 3-4 рази на семестр); є однією з найцікавіших форм уроків, що проводяться на всіх етапах вивчення матеріалу. Особливість їх полягає у тому, що педагогічний процес реалізується як в умовах класного приміщення, так і поза ним. Проведення уроків-мандрівок зацікавлює майже всіх учнів; такі уроки базуються на грі, яка допомагає уникнути напруження, створити атмосферу невимушеності та веселий настрій у дітей; стимулюють розвиток творчих здібностей дітей, кмітливості, логічного мислення, уваги.

5. Уроки-звіти (урок-аукціон, урок-залік, урок-захист, урок-інтерв'ю, урок-екзамен, урок-ерудит, урок-композиція, урок-концерт, урок-огляд знань, урок-презентація, урок-ярмарок) (1-4 клас, 3-4 рази на семестр); для циклу мистецьких дисциплін доцільними є форми уроку-композиції, концерту, огляду знань та презентації. Бажано, щоб у них брали участь діти, які вчать в музичних або художніх школах (студіях). Вони не тільки опановують правила поведінки на сцені, а й на уроці-інтерв'ю відповідають на численні запитання „журналістів” або розповідають учням про твір, який щойно виконали (музичний, поетичний) або презентували (образотворчий, декоративно-прикладного мистецтва). Уроки-звіти сприяють розвитку артистизму, мислення, мовлення, уміння спілкуватися, виховують культуру поведінки.

6. Уроки-змагання (урок-брейн-ринг, урок-вікторина, урок-конкурс, урок-мозкова атака, урок-турнір) (1-4 клас, 3-4 рази на семестр); уроки-змагання, уроки-конкурси дають змогу дітям працювати активно, зацікавлено: виконавці відчувають радість творчості, а їхні друзі-судді мають можливість продемонструвати вміння оцінювати почуте й обґрунтовано висловлюватися. При цьому формується почуття відповідальності за власні

знання. Така робота змушує школяра працювати самостійно, виробляє навички самоаналізу, формує точну самооцінку.

7. Уроки-дослідження (урок-знайомство, урок-панорама ідей, урок-пошук) (3-4 клас, тричі на семестр); Цей вид уроків створює умови для самостійної роботи учнів з опанування навчального матеріалу за рахунок розвитку інтелектуальних умінь. Зокрема такого важливого, як уміння працювати з інформацією, самостійно здобуваючи з різних джерел, оперативно подавати її коротко та в розгорнутому вигляді. Під час їх проведення поєднуються індивідуальні та групові форми роботи. Це дозволяє формувати позитивну мотивацію до плідної співпраці, що, в свою чергу, сприяє активізації пізнавальних здібностей учнів.

8. Уроки-дискусії (урок-діалог, урок запитань і відповідей) (4 клас, двічі-тричі на семестр). Уроки-дискусії проводяться після вивчення певної теми, розділу програми. Мета таких уроків – поглиблення й систематизація знань школярів з предмета. Успіх уроків багато в чому залежить від ерудиції педагога, його вміння створювати на занятті невимушену атмосферу, „душевно рівновагу”. Таким чином, уроки-дискусії дають прекрасну нагоду залучити дітей до активної роботи, сприяють розвитку пізнавальних інтересів школярів, збагаченню лексичного запасу. Уроки цієї групи розширюють досвід спілкування, бо особлива увага під час їх проведення приділяється саме формуванню вміння запитувати й відповідати.

У запропонованій класифікації види уроків зібрані за групами, що відрізняються характером реалізації творчого потенціалу вчителя й учнів. Стимулюючи творчу діяльність учителя та його вихованців, нестандартні уроки створюють сприятливі умови для співпраці [5, с.4-32]. Проведення нестандартних уроків створює атмосферу змагання, виховує вміння співпрацювати. Вони сприяють розвитку творчості, формуванню власних поглядів на проблеми, які слід вирішити. Під час цих занять молодші школярі вчать зіставляти, узагальнювати, систематизувати, розвивають мовлення.

Підсумовуючи вище сказане, можна сказати, що нестандартні уроки дозволяють урізноманітнювати форми й методи роботи, позбавлятися шаблонів, створюють умови для творчого синтезу мистецьких дисциплін, розширюють функції вчителя, дають змогу враховувати специфіку певного матеріалу та індивідуальні особливості кожної дитини, її творчі здібності та потенціал. Використання нестандартних форм уроків сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів, діти безпосередньо беруть участь у процесі навчання. Пізнавальна діяльність учнів переважно має колективний характер, що створює передумови для взаємодії, дає можливість для обміну інтелектуальними цінностями, порівняння й узгодження різних точок зору про об'єкти, які вивчаються на уроці.

Головне завдання педагога – не тільки чітко усвідомлювати мету кожного окремого уроку, а й розуміти важливість проведеного заняття як органічної ланки загального ланцюжка даної теми, розділу, курсу, циклу, всього навчально-виховного процесу, що вимагає від вчителя не тільки

грунтовної базової підготовки та знання методик, а й загальної ерудиції та високого професіоналізму [9, с.50].

Література

1. Дейч О. Ігрова діяльність у вихованні культури поведінки молодших школярів // Початкова школа. – 2000. – № 7. – С.37.
2. Король А. Традиційні та нетрадиційні методи навчання у розвитку творчої особистості // Рідна школа. – № 12. – 2000. – С.29-32.
3. Макаренко А.С. Вибрані твори. – Т.3. – К., 1959. – С.397.
4. Масол Л. Школа культури виховує людину, яка мислить і прагне творити // Початкова школа. – 2001. – №4-5. – С.38-40, – С.42-44.
5. Нестандартні уроки в початковій школі. Упор. О.Кондратюк. – Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – (Б-ка „Шк. світу”).
6. Нетрадиційні уроки в початковій школі. 1-4 клас / Укладач Л.І. Нечволод. – Харків: ГОРСІНГ ПЛЮС, 2007.
7. Олефіренко Г. Мистецтво збуджує інтерес до знань // Початкова школа. №12. 2001.
8. Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу // Початкова школа. – 2001. – №5.
9. Фоломєєва Н. Музично-естетичне виховання дітей засобами театралізованих свят // Початкова школа. – 2001. – № 3.

Л.А. Анікієнко
викладач

МУЗИКА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У всі часи зі словом "учитель" було пов'язане уявлення про освічену, високоморальну, культурну людину. Особливо це стосується вчителя початкових класів, який знаходиться біля витоків формування особистості дитини. Серед завдань, що стоять перед ним, важливу роль відіграє музично-естетичне виховання учнів. Однак, практика сьогодення показує, що значна кількість випускників педагогічного факультету не готова до проведення музично-естетичної роботи в початкових класах. Будучи здібними класоводами, вони не спроможні на належному методичному рівні провести урок музики, здійснити музичне оформлення позакласного заходу.

Про невичерпні можливості музики впливати на внутрішній світ людини, написано багато. Проблеми специфіки сприйняття і своєрідність духовної користі здавна привертала увагу вчених, філософів, мислителів. Ще

Аристотель вважав, що в основі музики лежать зародки морального і естетичного стану, тому вона повинна бути обов'язковим предметом навчання і виховання. Її моральне значення та велика емоційна перетворююча сила хвилювала видатних європейських та вітчизняних педагогів (Я.А.Коменський, А.Макаренко, С.Русова, Ж.-Ж.Руссо, В.Сухомлинський, К.Ушинський). Незнання музики завжди вважалося не лише прогалиною в освіті, а й було певною ознакою дефекту внутрішнього світу людини. Цю думку підкреслюють слова Василя Сухомлинського: "Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури" [2, с.553].

Однак, розмовляючи зі студентами, які проходять педагогічну практику у початковій школі, доходиш висновку, що вони досить часто недооцінюють роль музично-естетичного виховання у формуванні творчої особистості учнів. Більшість майбутніх учителів початкових класів не відчують потреби не тільки використовувати музику у роботі з дітьми, але й не прагнуть збагатити себе духовними цінностями музичного мистецтва.

Така ситуація цілком зрозуміла, враховуючи сучасний стан шкільної музичної освіти, яка, на жаль, дуже часто характеризується відсутністю системності та цілісності музично-педагогічного впливу, втратою традицій художньої самоосвіти серед учителів, недооцінкою музичного мистецтва у справі становлення особистості дитини з боку педагогів, адміністрації. Як наслідок, у студентів формується стереотип уявлень про музичне виховання "як доповнення до життя". Не маючи достатньої основи для власної художньої культури та музичної грамотності, не відчувши на собі величезного емоційного впливу музичного мистецтва, такі студенти інколи з острахом, з відкритою байдужістю ставляться й до своєї підготовки з музичних дисциплін, а проведення уроків музики на педагогічній практиці для них є "страшним" завданням.

Справді, підготувати і провести урок музики – справа складна, адже передбачає наявність у вчителя крім умінь і навичок, потрібних у будь-якій педагогічній діяльності, ще ряд спеціальних умінь: володіти одним із музичних інструментів, уміти співати, аналізувати музичні твори, знати музичну грамоту. Та основне, щоб знайти шлях до серця дитини, він має сам любити і розуміти музичне мистецтво. Як тут не згадати слова Д.Кабалевського про те, що учитель "повинен ставитись до музики з хвилюванням і ніколи не забувати, що не можливо у дітей викликати любов до того, чого не любиш сам, зацікавити їх тим, чим сам не цікавишся" [1, с.29].

Важливе значення мають також наявність у майбутніх учителів початкових класів природних даних до музичної діяльності та необхідного рівня музичної підготовки. Тому викладачам у вузі доводиться ліквідувати ці прогалини. На формування ж музично-педагогічної культури, підготовки до позакласної музично-виховної роботи (організація музичних заходів, розучування танців, музично-рухливих ігор та ін.) взагалі не вистачає часу. І хо-